

Ida Balwierz

POETYCKA WYSPA POKOJU

O powstaniu, działalności
i światowych aspiracjach
arabskiego Stowarzyszenia Apollo



POETYCKA WYSPA POKOJU

O POWSTANIU, DZIAŁALNOŚCI I ŚWIATOWYCH ASPIRACJACH
ARABSKIEGO STOWARZYSZENIA APOLLO

IDA BALWIERZ

POETYCKA WYSPA POKOJU

O POWSTANIU, DZIAŁALNOŚCI
I ŚWIATOWYCH ASPIRACJACH
ARABSKIEGO STOWARZYSZENIA APOLLO



KRAKÓW 2014

Recenzenci

prof. dr hab. Ewa Machut-Mendecka

prof. dr hab. Barbara Michalak-Pikulska

© Copyright by Ida Balwierz, Kraków 2014

Opracowanie redakcyjne

Kinga Paraskiewicz

Skład i łamanie

Agnieszka Kuczkiewicz-Fraś

Projekt okładki:

Paweł Sepielak

Na okładce wykorzystano zdjęcie pamiątkowe z pierwszego spotkania Rady Stowarzyszenia Apollo („Apollo” 1932, t. 1 (1), nr 3 (XI), s. 294)

Książka dofinansowana przez Instytut Bliskiego i Dalekiego Wschodu Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie

ISBN 978-83-7638-383-5

e-ISBN 978-83-7638-611-9

KSIĘGARNIA AKADEMICKA

ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków

tel./faks 12-431-27-43, 12-421-13-87

e-mail: akademicka@akademicka.pl

www.akademicka.pl

SPIS TREŚCI

Wstęp	7
Wprowadzenie	15
Rozdział I: Odrodzenie kulturalno-literackie w Egipcie. Szczególna rola stowarzyszeń i prasy	41
1.1. Odrodzenie kulturalno-literackie a przeobrażenia polityczne i społeczne (XIX w. i 1. połowa XX w.)	41
1.1.1. Reforma szkolnictwa	44
1.1.2. Ruch translatorski	47
1.1.3. Reformizm muzułmański. Modernizm i fundamentalizm	49
1.1.4. Nacjonalizm egipski	54
1.1.5. Odrodzenie literackie	58
1.2. Rola stowarzyszeń i prasy w odrodzeniu kulturalno-literackim	59
Rozdział II: Odrodzenie poezji arabskiej w Egipcie przed powstaniem Stowarzyszenia Apollo. Charakterystyka głównych kierunków oraz warunki rozwoju	73
2.1. Nurt tradycyjny. Powrót do arabskich źródeł klasycznych	73
2.2. Narodziny nurtu romantycznego. W stronę Parnasu poezji światowej	79
2.2.1. Pierwsze kontakty poezji arabskiej w Egipcie z poezją zachodnią	80
2.2.2. Wpływ poetów z Syrii i Libanu na rozwój nowej poezji w Egipcie	82
2.2.2.1. Arabski przekład <i>Iliady</i> oraz powstanie „poezji nowoczesnej”	82
2.2.2.2. Ḥalīl Muṭrān	86
2.2.2.3. Szkoła syryjsko-amerykańska a rozwój poezji w Egipcie	90
2.2.3. Grupa Dywanu	94
2.2.4. Romantyzm arabski. Ogólna charakterystyka	103
2.2.5. Zagrożenia dla ruchu odnowy poezji	108
Rozdział III: Aḥmad Zakī Abū Šādī oraz geneza stowarzyszenia poetyckiego i czasopisma poświęconego poezji arabskiej	121
3.1. Życie i działalność Aḥmada Zakīego Abū Šādīego	121
3.2. Geneza stowarzyszenia poetyckiego i czasopisma poświęconego poezji arabskiej	125
3.2.1. Poglądy Aḥmada Zakīego Abū Šādīego na temat poety, poezji i jej odbiorcy	128
3.2.2. Charakterystyka bieżącej epoki w kulturze i literaturze na świecie	129

3.2.3. Charakterystyka aktualnej sytuacji w świecie poezji arabskiej	132
3.2.4. Wizja ruchu odnowy poezji arabskiej.	137
3.2.5. O ugrupowaniach literackich założonych przez Abū Šādīego przed Stowarzyszeniem Apollo	144
3.2.6. O potrzebie założenia stowarzyszenia poetyckiego i czasopisma poświęconego poezji arabskiej.	145
3.2.7. Źródła inspiracji Abū Šādīego ideami międzynarodowej wymiany literackiej oraz braterstwa i współpracy	147
Rozdział IV: Powstanie oraz działalność Stowarzyszenia Apollo	157
4.1. Cele oraz zasady funkcjonowania	157
4.2. Władze, członkowie oraz współpracownicy	160
4.3. Nazwa stowarzyszenia i czasopisma.	163
4.4. Apollo jako część większego projektu Forum Kultury (Nadwat at-Ṭaqāfa)	164
4.5. Czasopismo „Apollo”	165
4.6. Twórczość przedstawicieli Stowarzyszenia Apollo. Romantyzm jako nurt główny	176
4.7. Ataki skierowane przeciwko Stowarzyszeniu Apollo.	182
4.7.1. Apollo a przedstawiciele nurtu neoklasycznego	182
4.7.2. Apollo a Al-‘Aqqād i jego zwolennicy.	184
4.8. Zamknięcie czasopisma i rozwiązanie się stowarzyszenia	188
Podsumowanie	193
Aneks	201
Bibliografia	207
Spis ilustracji	215
Indeks osobowy	216
Summary	223

Wstęp

Celem niniejszego opracowania jest przedstawienie genezy powstania oraz działalności Stowarzyszenia Apollo (Ġam'iyat Abūllū), działającego w Egipcie w latach 1932-1934 na rzecz ruchu odrodzenia poezji arabskiej. Czołowi przedstawiciele tego ugrupowania przez odrodzenie poezji arabskiej rozumieli takie podniesienie jej poziomu artystycznego, aby jej twórcy mogli dołączyć do Parnasu poezji światowej, stanąć jako równorzędni partnerzy obok poetów angielskich, francuskich czy niemieckich. Szczególną uwagę w tej pracy zwracam na „pokojową” misję, jaką stowarzyszenie sobie wybrało, oraz idee braterstwa, współpracy i międzynarodowej wymiany literackiej, na których się oparło.

Książka składa się z czterech rozdziałów poprzedzonych Wprowadzeniem, w którym przedstawiam miejsce poezji w kulturze arabskiej oraz etapy jej rozwoju na przestrzeni wieków. Rozdział I poświęcam omówieniu najważniejszych aspektów odrodzenia kulturalno-literackiego w Egipcie (2. połowa XIX w. – 1. połowa XX w.) w kontekście przemian politycznych i społecznych. Skupiam się na takich jego aspektach, jak: reforma szkolnictwa, ruch translatorski, reformizm muzułmański, nacjonalizm egipski oraz odrodzenie literatury arabskiej. Podkreślam w nim szczególną rolę stowarzyszeń i prasy, jaką odegrały w rozwoju kultury i literatury na terenie tego kraju. W Rozdziale II omawiam natomiast odrodzenie poezji arabskiej w Egipcie przed powstaniem Stowarzyszenia Apollo. Dokonuję w nim charakterystyki głównych nurtów, jakimi były wówczas neoklasycyzm i romantyzm. Prezentuję czołowych przedstawicieli, ich poglądy dotyczące poezji oraz charakteryzuję twórczość, ukazuję wpływ poetów z Syrii i Libanu na rozwój nowej poezji w Egipcie. Podaję również zagrożenia dla ruchu odnowy poezji, które pojawiły się w latach 20. XX wieku, oraz opisuję atmosferę i tematykę sporów, walk i polemik toczonych w środowisku poetów. W Rozdziale III przybliżam życie i działalność Aḥmada Zakīego Abū Šādīego. Omawiam tu krótko jego biografię, wykształcenie, zainteresowania i osobowość ukształtowaną pod wpływem egipskiego i angielskiego środowiska naukowego, kulturalnego i literackiego. Dokładnie odtwarzam historię narodzin idei założenia arabskiego stowarzyszenia poetyckiego i czasopisma poświęconego poezji arabskiej. W tym celu dokonuję analizy wybranych artykułów i esejów napisanych i opublikowanych przez Abū Šādīego w latach 1908-1926, prezentuję jego poglądy na poezję oraz jego wizję odrodzenia poezji arabskiej, wskazuję źródła inspiracji ideami braterstwa, współpracy i międzynarodowej

wymiany literackiej. Rozdział IV poświęcam prezentacji powstania i działalności Stowarzyszenia Apollo. Przedstawiam jego cele, zasady funkcjonowania, władze, członków oraz współpracowników, nawiązując do projektu o nazwie Klub Kultury (Nadwat at-Taqāfa), którego częścią z czasem stowarzyszenie się stało, omawiam „pokojową” misję Stowarzyszenia Apollo, jego rolę zarówno w propagowaniu idei braterstwa i współpracy, jak również idei międzynarodowej wymiany literackiej, szczególną uwagę poświęcam także kosmopolitycznemu piśmiu literackiemu „Apollo” wydawanemu przez to ugrupowanie. Ponadto dokonuję ogólnej charakterystyki twórczości jego przedstawicieli, skupiam się na głównym jej nurcie, czyli romantyzmie, oraz na ich wielokulturowych źródłach inspiracji. Przedstawiam również ataki skierowane przeciwko grupie Apollo oraz podaję przyczyny zamknięcia czasopisma i rozwiązania się stowarzyszenia, podkreślam siłę i upór literatów związanych z tym ugrupowaniem w dążeniu do wprowadzenia arabskiej poezji na międzynarodowe forum. W Aneksie umieszczam spis prac czołowych przedstawicieli Stowarzyszenia Apollo. W opracowaniu prezentuję poszczególne etapy odrodzenia poezji arabskiej w Egipcie w okresie od 2. połowy XIX w. do pierwszych czterech dekad wieku XX, charakteryzuję jego poszczególne fazy oraz czynniki, które umożliwiły rozwój poezji, zaznaczam miejsce Stowarzyszenia Apollo w historii literatury arabskiej.

Okazuje się, że choć Stowarzyszenie Apollo odegrało tak istotną rolę w historii poezji arabskiej, to, paradoksalnie, istnieje niewiele opracowań naukowych jemu poświęconych. Jeśli chodzi o publikacje książkowe poświęcone Stowarzyszeniu Apollo, to można znaleźć jedynie kilka tego typu pozycji i wszystkie należą do literaturoznawstwa arabskiego. Są to: ‘Abd al-‘Azīz Ad-‘Dasūqī, *Ġamā‘at Abūllū wa ‘ataruhā fī aš-ši‘r al-ḥadīṭ* (Stowarzyszenie Apollo i jego wpływ na współczesną poezję), Kair 1960; Muḥammad Sa’d Fašwān, *Madrasat Abūllū aš-ši‘riyya fī ḍau’ an-naqd al-ḥadīṭ* (Poetycka Szkoła Apollo w świetle nowej krytyki), Kair 1980; Yusrā Al-‘Azib, *Al-Qaṣīda ar-rūmānsiyya fī Miṣr, 1932-1935* (Wiersz romantyczny w Egipcie, 1932-1935), Kair 1986. Dwa pierwsze opracowania omawiają działalność stowarzyszenia oraz twórczość najwybitniejszych przedstawicieli; autorzy poświęcają szczególną uwagę głównemu nurtowi w twórczości ugrupowania, czyli romantyzmowi. Trzecia z wymienionych tu publikacji skupia się wyłącznie na romantycznym nurcie twórczości poetów Stowarzyszenia Apollo. Poza wyżej wymienionymi pozycjami w języku arabskim w Rijadzie w 1995 roku został opublikowany *Kiṣāf mağallat Abūllū* (Indeks czasopisma „Apollo”)¹, obejmujący alfabetyczny i tematyczny spis zamieszczonych w tym piśmie tekstów, opracowany i opatrzony wstępem przez Amīna Sulaymāna Saydū.

Najważniejszymi publikacjami książkowymi poświęconymi z kolei życiu i twórczości poszczególnych poetów związanych ze stowarzyszeniem są: Sālīḥ Ġawdat, *Al-Hamṣarī. Ḥayātuh wa ši‘ruh* (Al-Hamṣarī. Jego życie i poezja), Kair 1960; Suhayl Ayyūb, *‘Alī Maḥmūd Ṭaha. Ši‘r wa dirāsa* (‘Alī Maḥmūd Ṭaha. Wy-

¹ Praca ta, choć niewątpliwie bardzo przydatna w badaniach nad czasopismem „Apollo”, zawiera jednak szereg błędów i braków.

bór oraz studium poezji), Damaszek 1962; Nāzik Al-Malā'ika, *Muḥādarāt fī šī'r 'Alī Maḥmūd Ṭaha* (Wykłady o poezji 'Alego Maḥmūda Ṭahy), Kair 1965; Anwar Al-Ma'addānī, *'Alī Maḥmūd Ṭaha. Aš-Šā'ir wa al-insān* ('Alī Maḥmūd Ṭaha. Poeta i człowiek), Bagdad 1965; Kamāl Naš'at, *Abū Šādī wa ḥarakat at-tağdīd fī aš-šī'r al-'arabī al-ḥadīth* (Abū Šādī i ruch odnowy w nowej poezji arabskiej), Kair 1967; Ṭaha Wādī, *Šī'r Nāğī. Al-Mawqif wal-'adāt* (Poezja Nāğiego. Światopogląd i warsztat poetycki), Kair 1976; Sālih Ğawdat, *Nāğī. Ḥayātuh wa šī'ruh* (Nāğī. Jego życie i poezja), Bejrut 1977; Aḥmad Māhir Bakarī, *Ibrāhīm Nāğī min šī'rih* (Ibrāhīm Nāğī w świetle jego poezji), Aleksandria 1983; As-Sayyid Taqī ad-Dīn As-Sayyid, *'Alī Maḥmūd Ṭaha. Ḥayātuh wa šī'ruh* ('Alī Maḥmūd Ṭaha. Jego życie i poezja), Kair [b.r.w.]. W literaturoznawstwie zachodnim ukazała się zaledwie jedna monografia poświęcona poecie Stowarzyszenia Apollo, a dokładniej jego założycielowi i twórcy czasopisma. Jest to *Abu Shādy the Poet, a critical study* napisana przez Ismaila A. Edhama i opublikowana w 1936 roku w Lipsku². Ponadto, w literaturoznawstwie arabskim istnieje szereg artykułów poświęconych tematyce związanej ze Stowarzyszeniem Apollo. Wśród najważniejszych można wymienić prace: Kamāla Naš'ata, *Dawr Madrasat Abūllū wa mabādi'uhā* (Rola Szkoły Apollo oraz jej zasady), „Al-Mağalla” 1967, vol. 11, nr 126 (VI), s. 21-33 oraz 'Alego Aḥmada Al-Fassa, *Ibrāhīm Nāğī* (Ibrāhīm Nāğī), „Al-'Alām” 1977, nr 10, s. 11-25.

Najlichnieszymi opracowaniami związanymi z działalnością i twórczością stowarzyszenia, zarówno w literaturoznawstwie arabskim, jak i zachodnim, są rozdziały, podrozdziały, czy też dłuższe fragmenty, znajdujące się w publikacjach książkowych dotyczących historii nowej literatury arabskiej. Do najważniejszych tego typu prac, w których autorzy nie tylko korzystają z dorobku innych badaczy, ale przedstawiają także wyniki własnych badań, należą: Muḥammad Mandūr, *Aš-Šī'r al-miṣrī ba'da Šawqī* (Poezja egipska po Šawqī), Kair 1958; Aḥmad Haykal, *Tatawwur al-adab al-ḥadīth fī Miṣr min awā'il al-qarn at-tāsi' 'ašar ilā qiyām al-ḥarb al-kubrā at-tāniya* (Rozwój współczesnej literatury w Egipcie od początku XIX wieku do wybuchy drugiej wojny światowej), Kair 1998; Adnan Abbas, *Poezja arabska (druga połowa XIX – pierwsza połowa XX wieku)*, Poznań 2000; Adnan Abbas, *Studia nad prozodią arabską. Band i muwaššaḥa*, Warszawa 1996; Muhammad 'Abdul-Hai, *Tradition and English and American Influence in Arabic Romantic Poetry. A Study in Comparative Literature*, Londyn 1982; Józef Bielawski, Krystyna Skarżyńska-Bocheńska, Jolanta Jasińska, *Nowa i współczesna literatura arabska 19 i 20 w. Literatura arabskiego Wschodu*, Warszawa 1978; Salma Khadra Jayyusi, *Trends and Movements in Modern Arabic Poetry*, t. 2, Lejda 1977; Mohammed Mustafa Badawi, *A Critical Introduction to Modern Arabic Poetry*, Cambridge 1975; Jan Brugman, *An Introduction to the History of Modern Arabic Literature in Egypt*, Lejda 1984; Shmuel Moreh, *Modern Arabic Poetry 1800-1970: The Development of its Forms and Themes under the Influence of Western*

² Praca ta obejmuje jedynie wycinek z działalności i twórczości poety do początku lat 30. XX wieku.

Stowarzyszenie Apollo działające w Kairze w latach 1932-1934 było jednym z najważniejszych ugrupowań poetyckich w historii dwudziestowiecznej literatury arabskiej. Jego główny cel stanowiło odrodzenie poezji arabskiej i wprowadzenie jej do literatury światowej. W książce szczególną uwagę zwrócono na pokojową misję stowarzyszenia oraz propagowane przez nie idee braterstwa, współpracy i międzynarodowej wymiany literackiej.

(...) badania naukowe dr Idy Balwierz zaprezentowane w książce *Poetycka wyspa pokoju. O powstaniu, działalności i światowych aspiracjach arabskiego Stowarzyszenia Apollo* wnoszą nowe spojrzenie na wiele mało znanych lub wręcz nieznanymi dotąd aspektów związanych z genezą oraz z dynamiczną działalnością Stowarzyszenia Apollo na rzecz ruchu odrodzenia poezji arabskiej.

Z recenzji prof. dr hab. Ewy Machut-Mendeckiej

(...) książka dr Idy Balwierz posiada ogromną wartość naukową, stanowi oryginalne opracowanie dotyczące Stowarzyszenia Apollo i jego wieloaspektowej działalności. (...) Należy również podkreślić, że (...) jest pierwszym w arabistyce zachodniej opracowaniem traktującym o Stowarzyszeniu Apollo.

Z recenzji prof. dr hab. Barbary Michalak-Pikulskiej

Dr Ida Balwierz – absolwentka arabistyki Instytutu Orientalistyki UJ, Instytutu Nauczania Języka Arabskiego dla Obcokrajowców w Damaszku oraz Centrum Języka Arabskiego na Uniwersytecie Damasceńskim, pracuje w Instytucie Bliskiego i Dalekiego Wschodu UJ, specjalizuje się w zagadnieniach dotyczących kultury, literatury i sztuki arabskiej oraz mass mediów w świecie arabskim.